

FRANÇA I L'ARMAMENT NUCLEAR

Francesc X. Barca Salom

VAÏSSE, Maurice (dir.) (1994) *La France et l'atome. Études d'histoire nucléaire*, Bruxelles, Bruylant, 324 p.[ISBN 2-8027-0936-4].

Aquest llibre és fruit de les recerques del *Groupe d'Études Français d'Histoire de l'Armement Nucléaire* (GREFHAN), grup format per historiadors de diverses universitats franceses i per militars relacionats amb el *Commissariat à l'Energie Atomique* (CEA). Va constituir-se després de 1986 com la branca francesa d'un programa internacional de recerca (*Nuclear History Program*) que comprenia també els Estats Units, Gran Bretanya i Alemanya.

Amb la publicació d'aquest llibre s'ha volgut oferir al lector un avenç de les recerques que alguns membres d'aquest grup estan duent a terme. Es compon d'onze capítols que inclouen diversos temes d'història de l'armament nuclear i de l'estratègia militar passada i futura. Ordenats en ordre cronològic, els capítols constitueixen un bon recobriment temàtic per entendre el paper que França ha tingut en el món, després de la Segona Guerra, en el camp de la defensa nuclear i de retruc, descriure també bona part de les estratègies dels Estats Units envers els països anomenats amics.

Abans de la Segona Guerra, França estava entre els països capdavanters en recerca nuclear. Però, a causa del conflicte bèl·lic, l'equip format per Joliot, Halban i Kowarski es va veure obligat a exiliar-se primer a Anglaterra i, més tard, als Estats Units. Aquests científics s'endugueren amb ells el fruit dels seus treballs i els van patentar successivament en els dos països on romangueren. Aquestes cinc patents i els tràmits posteriors que el govern francès va haver de realitzar per poder recuperar-les constitueixen el nucli d'aquest primer capítol elaborat per Jacques Bounolleau i Jean Claude Levain, bons coneixedors de la temàtica pels càrrecs de responsabilitat que han ocupat en el CEA.

Després de la Segona Guerra, la decisió d'iniciar el programa nuclear no va ser imminent. En els primers anys la CEA va estar dirigida per Joliot, el qual era contrari que França tingués armes nuclears i encara menys que en fes ús contra la URSS. Aleshores, els debats del període 1945-1958 giraren entorn de la defensa europea respecte a un possible rearmament d'Alemanya. Però, els incidents del Canal de Suez i el llançament del satèl·lit *artificial.Sputnik* van crear dubtes sobre l'eficàcia dels sistemes de defensa americana i van propiciar que el 1956 es prengués la decisió d'iniciar un programa de construcció de fàbriques d'enriquiment d'urani, com la de Marcoule, i que el 1958 es realitzés la primera experiència nuclear. Maurice Vaïsse, professor d'història contemporània de la Universitat de Reims i director d'aquesta obra, en el segon capítol, analitza aquests aspectes i destaca el tracte preferent dels Estats Units per Anglaterra en matèria nuclear.

En el tercer capítol, Jean-Christophe Sauvage, doctorand de la Universitat de Reims, recull les primeres percepcions que tenen sobre el tema nuclear els participants dels cursos de *l'Institut des Hautes Études de Défense Nationale* entre 1948 i 1955. Aquest centre s'encarregava de la preparació de les personalitats que havien d'ocupar càrrecs en els organismes responsables de preparar i conduir una possible guerra. L'estudi de les conferències fetes pels militars mostren dos temes de reflexió: la utilització selectiva de les armes nuclears i el concepte de neutralitat.

George-Henri Soutou, professor d'història contemporània de la Universitat París-

Sorbonne, explica, en el quart capítol, com la decisió del govern francès de fer la bomba atòmica ja estava presa a l'època que fou president del consell Mendès-France entre 1954 i 1955. Però la decisió va ser ajornada esperant una oportunitat política adequada. Aquest procés es va iniciar amb el Pla quinquennal de 1952, que va autoritzar l'increment de producció de plutoni, i amb la decisió de construir dos submarins nuclears al desembre de 1954. Aquestes decisions van venir influenciades, en primer lloc pel programa Àtoms per a la pau, que impossibilitava la transferència de material fissionable a països, com França, que persistien en la voluntat de disposar d'armes nuclears. I en segon lloc, un canvi d'estratègia militar per part dels Estats Units, consistent a usar aquestes armes des del prill)Cipi d'una possible conflagració, cosa que convertia França en el camp de batalla.

Tot i que la decisió de fer submarins nuclears a França es remunta al govern de Mendès-France, no va ser fins al 1955, amb el govern Faure, que França es va dotar del pressupost necessari i es va autoritzar la construcció del primer submarí, el Q-244, amb un reactor d'urani natural com a combustible i aigua pesada com a moderador. Maurice Vaïsse, en el cinquè capítol, explica el canvi que va comportar l'aplicació de la propulsió nuclear als submarins, ja que n'augmentava la velocitat i n'incrementava el radi d'acció. En aquells anys, les discussions entre la CEA i els militars francesos giraven al voltant del tipus de reactor: urani natural o urani enriquit. Enmig d'aquesta polèmica interna es produeix un canvi d'estratègia dels Estats Units que acordaren de lliurar urani enriquit als països aliats amb la condició que l'empessin per a naus de guerra. Aquest canvi d'actitud va afavorir els partidaris de l'urani enriquit i va produir la fi dels treballs sobre el submarí Q-244. França va abandonar l'OTAN el 1960 amb el govern del general De Gaulle i el Q-244 mai no va ser equipat amb un reactor nuclear.

George-Henri Soutou, en el sisè capítol, situa els principis de la cooperació europea en matèria nuclear en uns acords que es van prendre entre 1957 i 1958 entre França, Alemanya i Itàlia. Es tracta d'uns acords bilaterals de defensa conjunta i un protocol sobre el finançament d'una fàbrica de separació d'isòtops a Pierrelatte. Però les actuacions de De Gaulle acabaren paralitzant aquests acords a favor d'una independència nacional en matèria nuclear.

Les estratègies entre els Estats Units i França en el període de 1960 a 1965 tenen un nom propi: la Força Multilateral (MLF). Amb aquest nom es designava una proposta frustrada dels Estats Units de restablir la confiança dels aliats en matèria d'armament nuclear miijançant la cooperació. Concretament, la cessió de cinc submarins nuclears equipats amb 16 míssils Polaris. L'assassinat del president Kennedy i l'ascensió de Johnson van portar al declivi aquesta estratègia al desembre de 1964. La historiadora Colette Barbier explica, també, en el setè capítol les diverses estratègies que prengueren els partits francesos i destaca la de François Mitterrand, que aleshores era representant del partit *Rassemblement démocratique*, per haver estat l'únic a introduir algunes lleugeres crítiques a la manera com el govern havia rebutjat aquesta proposta americana.

El capítol vuitè hauria de ser el centre neuràlgic del llibre, ja que recull les experiències realitzades sobre les bombes atòmiques. Yves Le Baut, oficial de la Marina i col·laborador del CEA, divideix el seu treball en apartats que estan relacionats amb el lloc on es van fer aquestes experiències. En primer lloc, entre 1956 i 1961 a Reggane (Sahara), després, entre 1961 i 1966 a In Ecker al sud d'Algèria i, més tard, a partir de 1966 a Mururoa (Polinèsia). Explica com els acords internacionals van anar condicionant aquest canvis. Així, la moratòria encetada el 1958 va dur com a conseqüència que les experiències s'haguessin de fer sota terra i

que el govern francès decidís de traslladar les proves a una galeria de tir a In Ecker en el massís de Tan Afella (Algèria). El següent trasllat va tenir a veure amb la independència d'Algèria que va condicionar que les proves es portessin a la Polinèsia i que es tornessin a realitzar a l'atmosfera. En la dècada dels setanta Austràlia i Nova Zelanda van iniciar un seguit de demandes al Tribunal de La Haia perquè França aturés les proves a l'atmosfera, i el Perú i Xile van responsabilitzar-la dels terratrèmols de 1971. Com a resposta, França va renunciar als assajos atmosfèrics i va acordar de construir una galeria de tir a Mururoa i Fangataufa. A partir de 1979 les proves es van traslladar a la zona central de l'atol' Ió amb la intenció de reduir l'impacte ambiental. En total van tenir lloc 192 assajos nuclears entre 1960 i 1991.

Entre 1969 i 1973, les relacions entre França i els Estats Units van anar millorant. Pierre Melandri, professor d'història contemporània de la Universitat de París-Nanterre, en el capítol novè, explica que Nixon era de l'opinió que els americans també sortien beneficiats si ajudaven els aliats a esdevenir potències nuclears i per això va propiciar un seguit de converses amb els francesos oferint-los coHaboració científicotècnica en uns moments de més bona predisposició dels responsables polítics de França. A viat es van establir uns canals de circulació d'informació que mostren l'existència d'una normalització de les relacions entre ambdós països, malgrat els dubtes de Pompidou sobre el fet que els americans arribessin a complir les seves promeses.

En els dos darrers capítols del llibre, Marcel Duval, militar retirat i president del *Comité d'Etudes de Défense Natianale*, fa unes valoracions sobre la política de França en matèria d'armament nuclear i dona la seva opinió sobre el futur. Creu que en els propers anys s'haurà de prendre una perspectiva conjunta de cooperació europea sobretot entre França i la Gran Bretanya, que són les dues potències nuclears d'Europa. Declara ser partidari de la dissuasió i proposa d'exportar-la als països del sud. Finalment, sobre el futur del tractat de no proliferació d'armes nuclears considera negatiu que s'aturin els assajos nuclears, donada l'existència d'una futura força de dissuasió europea.

Una primera consideració sobre aquesta obra prové del títol escollit que ens sembla massa general per a un tema tan específic i mostra que alguns francesos identifiquen el terme nuclear només amb les seves aplicacions militars. El títol del llibre *Françe et l'Atame* suggereix un estudi sobre les diverses aplicacions de l'energia nuclear, tant militars com pacífiques i també el subtítol *Études d'histoire nucleaire*, en el qual no hi ha cap referència explícita a les aplicacions militars. Tanmateix, aquest llibre omet, amb tota naturalitat, els usos pacífics d'aquesta font d'energia. Possiblement, les justificacions d'aquesta actitud les trobaríem en el prestigi social que l'exèrcit francès ha acumulat al llarg de les dues darreres centúries.

Una segona reflexió que aquest llibre suggereix és que la major part dels treballs tenen major tendència a prioritzar els estudis sobre estratègia militar i relacions internacionals, de considerable interès per a la història en general, però no tan aparentment relacionats amb la història de la ciència i de la tècnica.

Tanmateix, és útil que hi hagi aquest tipus de treballs. En primer lloc, perquè en ser producte de la coHaboració entre sectors tan diversos com els dels professors d'història de les universitats i els militars lletraferits, permeten que hi hagi un major ventall d'enfocaments. I, en segon lloc, perquè ajuden els historiadors de la ciència i de la tècnica a adquirir una visió més àmplia del context social en què es produeixen el canvis tecnològics i científics.